

## Proces formování fungující tržní ekonomiky v kandidátských zemích střední a východní Evropy v 90. letech

Emilie KALÍNSKÁ\*

### Úvod

Cílem tohoto příspěvku je poskytnout poněkud netradiční pohled<sup>1</sup> na proces plnění kodaňských kritérií v ekonomické oblasti deseti přidruženými zeměmi regionu střední a východní Evropy (SVE). Využitím velmi jednoduché srovnávací metody (bude upřesněno na jiném místě) je předloženo hrubé (pouze orientační) pořadí jednotlivých zemí v procesu plnění kodaňských ekonomických kritérií.

Na zasedání Evropské rady v Kodani v červnu 1993 byla přijata kritéria pro tzv. východní (páté) rozšíření Evropské unie: „Přidružené země SVE, pokud si to přejí, se stanou členy EU. Ke vstupu dojde, jakmile bude příslušná země schopna převzít závazky vyplývající z členství splněním hospodářských a politických podmínek. Členství vyžaduje, aby každá ucházející se země:

- dosáhla stability svých institucí, jež zajišťují demokracii, právní stát, dodržování lidských práv a respektování a ochranu menšin;

- vybuodovala fungující tržní ekonomiku a dokázala zvládnout konkurenční tlaky a tržní síly uvnitř EU;

- byla schopna převzít závazky vyplývající z členství, včetně plnění cílů politické, ekonomické a měnové unie.“<sup>2</sup>

Předložená stat' se blíže zabývá plněním kritérií v ekonomické oblasti, konkrétně si klade za cíl prozkoumat některé aspekty formování tržních ekonomik v kandidátských zemích SVE.

---

\* doc. Ing. Emilie KALÍNSKÁ, CSc., Vysoká škola ekonomická, Fakulta mezinárodních vztahů, Katedra mezinárodního obchodu, nám. W. Churchillů 4, 130 67 Praha 3, Česká republika

<sup>1</sup> Jedná se o jeden z více možných pohledů. Proces plnění kodaňských kritérií je každoročně vyhodnocován, například v pravidelné hodnotící zprávě Evropské komise a je sledován dalšími institucemi.

<sup>2</sup> V originálním znění: „... membership requires that the candidate country has achieved stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights, and the respect for and protection of minorities; ... the existence of a functioning market economy ... the capacity to withstand competitive pressure and market forces within the Union ... the ability to take on the obligations of membership, including adherence to the aims of political, economic and monetary union.“ (Copenhagen Summit; Internetové stránky EU)

## 1. Dosažené výsledky kandidátských zemí v procesu vytváření fungující tržní ekonomiky

Někteří představitelé EU vyslovovali v posledních dvou letech názor, že proces plnění kodaňských kritérií je úspěšnější v zemích, které více postoupily v transformaci na tržní ekonomiky. Cílem této části příspěvku je poskytnout vybrané informace o dosaženém stupni transformace na tržní ekonomiky v deseti kandidátských zemích střední a východní Evropy. Informace vycházejí z pravidelného hodnocení dosaženého stupně transformace, které od roku 1994 provádí Kancelář hlavního ekonoma EBRD (*European Bank for Reconstruction and Development* – Evropská banka pro obnovu a rozvoj v Londýně) a publikuje jej v pravidelné *Transition Report*.<sup>3</sup> European Bank for Reconstruction and Development vyhodnocuje proces transformace v 27 zemích střední a východní Evropy, v Estonsku, Litvě a Lotyšsku a v zemích Společenství nezávislých států. Pro potřeby tohoto příspěvku jsou vybrány informace týkající se deseti přidružených zemí EU (Bulharsko, ČR, Estonsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko). Hodnocení EBRD je zaměřeno na dosažený stupeň realizace nezbytných reforem v období transformace – konkrétně jde o některé systémové, institucionální a strukturální změny.<sup>4</sup>

Za základní indikátory byly zvoleny nejdůležitější prvky tržní ekonomiky: trhy a obchod, podniková sféra a finanční instituce. Pomocí těchto indikátorů je vyjadřován pokrok, kterého jednotlivé země v procesu přibližování se tržním ekonomikám dosáhly. Základem porovnání jsou standardy vyspělých tržních ekonomik, přičemž se vychází z toho, že neexistuje žádná perfektně fungující tržní ekonomika a proces transformace není ohraničen jednotným časovým horizontem. Při hodnocení je použita stupnice indikátorů od 1 (nejnižší dosažený pokrok oproti předchozímu systému) do 4+ (podmínky odpovídající fungující tržní ekonomice). Ve snaze vyjádřit změny a trendy co nejcitlivěji používá totiž EBRD ještě znaménka /+/ a /-/ , přičemž /+/ znamená očekávání, že nastoupené pozitivní trendy budou pokračovat, a /-/ vyjadřuje určité obavy z toho, že dosažené pozitivní trendy by mohly být zpomaleny (z tohoto důvodu např. stupeň 4+ znamená vyšší úroveň než stupeň 4 a obdobně stupeň 4 znamená více než stupeň 4-). Mezi hodnocené základní elementy fungující tržní ekonomiky EBRD zařadila indikátory liberalizace podnikové sféry (velká privatizace, malá privatizace, uplatňování vlastnických práv<sup>5</sup> a restrukturalizace podniků), cenovou liberalizaci, liberalizaci obchodu a kursového systému, soutěžní politiku, bankovní

<sup>3</sup> V době odevzdání stati byla k dispozici *Transition Report* 2001.

<sup>4</sup> Podrobná analýza změn v procesu transformace je obsažena v publikaci [1].

<sup>5</sup> Anglický termín *corporate governance*; někdy je překládán jako *správa a řízení podniků*. V tomto příspěvku používáme překlad *uplatňování vlastnických práv*.

reformu a liberalizaci úrokových sazeb, liberalizaci na trzích cenných papírů a nebankovních finančních institucí.

Vzhledem k tomu, že tržní ekonomika funguje v podmínkách soukromého vlastnictví, pozornost je věnována procesu privatizace v kandidátských zemích, jeho kvantitativním výsledkům i kvalitativním souvislostem. Pro vyjádření *kvantitativních aspektů procesu privatizace* je zvolen ukazatel podílu soukromého sektoru na tvorbě HDP, uvedený v tabulce 1. Pořadí zemí je sestaveno abecedně, nevyjadřuje tedy hloubku změn, ke kterým v průběhu transformace v tomto směru došlo.

Tabulka 1

Vývoj podílu soukromého sektoru na tvorbě HDP v % v polovině roku 2001 oproti polovině roku 1996

Země	Podíl soukromého sektoru na tvorbě HDP v % (polovina r. 2001)	Podíl soukromého sektoru na tvorbě HDP v % (polovina r. 1996)	Dosažené změny v % od poloviny r. 1996 do poloviny r. 2001
Bulharsko	70	45	+25
ČR	80	75	+5
Estonsko	75	70	+5
Litva	70	65	+5
Lotyšsko	65	60	+5
Maďarsko	80	70	+10
Polsko	75	60	+15
Rumunsko	65	60	+5
SR	80	70	+10
Slovinsko	65	45	+20

Pramen: Rok 2001 – EBRD. Transition Report 2001; rok 1996 – EBRD. Transition Report 1996.

Z uvedených údajů vyplývá, že ve sledovaném období (polovina roku 1996, resp. polovina roku 2001) byl soukromý sektor z kvantitativního hlediska nejvíce posílen v Bulharsku (podíl na tvorbě HDP narostl o 25 %), ve Slovinsku (20 %), v Polsku (15 %), na Slovensku a v Maďarsku (obě země 10 %). Ve zbývajících zemích byl nárůst velmi nízký (5 %). Nejvyšší podíl soukromého sektoru na tvorbě HDP v polovině roku 1996 podle údajů EBRD vykázala ČR (75 %), za ní se umístilo Slovensko, Estonsko a Maďarsko (všechny 70 %). Naopak, nejslabší podíl soukromého sektoru na HDP byl v uvedeném období v Bulharsku a ve Slovinsku (obě země 45 %). O pět let později (v polovině roku 2001) byly nejméně úspěšnější Česká republika, Slovensko a Maďarsko (všechny 80 %), následovalo Polsko a Estonsko (obě země 75 %). Mezi méně úspěšné v procesu zvyšování úlohy soukromého sektoru patřily s 65%ním podílem na tvorbě HDP Lotyšsko, Rumunsko a Slovinsko, přestože v této zemi byl zaznamenán zmíněný posun oproti roku 1996. Vzhledem k velmi nízkému (resp. prakticky nulovému) podílu soukromého sektoru na HDP počátkem transformace v některých zemích (vedle ČR a Slovinska to platí především o zemích bývalého SSSR), je možno později

dosažené dobré kvantitativní výsledky (nejzřetelněji v ČR a SR, následně také v Estonsku a Litvě) hodnotit jako výrazně pozitivní. Naproti tomu k nejméně výraznému posunu v posledních letech došlo v Bulharsku (ve sledovaném období nárůst o 25 %). Významnou úlohu sehrála v tomto směru realizace několika velkých privatizačních projektů (především v oblasti infrastruktury) koncem 90. let.

Proces transformace má i kvalitativní rozměr, který se projevuje v dosaženém stupni liberalizace podnikové sféry, v liberalizaci cen, obchodu, devizových systémů, trhu cenných papírů, v liberalizaci bankovních soustav a nebankovních finančních institucí. Následující pasáž je věnována věcné charakteristice jednotlivých stupňů dosaženého pokroku transformace směrem k tržní ekonomice, kterou používá EBRD. K hodnocení dochází u řady nejdůležitějších součástí reformy a tyto víceméně odpovídají hlavním prvkům tržní ekonomiky. Věcná charakteristika jednotlivých stupňů dosaženého pokroku v procesu *velké privatizace* je uvedena v přehledu 1.

Přehled 1

Stupeň	Charakteristika
1	Nízký podíl soukromého vlastnictví.
2	Všeobecné schéma je téměř připraveno pro zavedení; některé prodeje jsou ukončeny.
3	Více než 25 % aktiv velkých podniků je v soukromých rukou nebo v procesu privatizace (včetně stadia, ve kterém stát fakticky postupuje svá vlastnická práva), avšak možná s nevyřešenými podstatnými úkoly v oblasti uplatňování vlastnických práv.
4	Více než 50 % aktiv státních podniků a farem je v soukromém vlastnictví a je dosažen významný pokrok v uplatňování vlastnických práv těchto podniků.
4+	Standards a výkony typické pro vyspělé průmyslové ekonomiky; více než 75 % aktiv podniků je v soukromých rukou s faktickým uplatňováním vlastnických práv.

Výsledky velké privatizace dosažené v polovině roku 2001 (tab. 2) potvrzují skutečnost, že v průběhu transformace se vytvořily dvě skupiny zemí – jedna skupina zahrnuje země úspěšnější, druhá ty, ve kterých došlo ke zpomalení transformace, resp. jejich některých prvků. Pokud jde o proces velké privatizace, do první skupiny patří ČR, SR, Estonsko, Maďarsko (všechny země stupeň 4), ve skupině ostatních zemí převládá stupeň hodnocení 3+ (poslední dvě místa zaujímají Lotyšsko a Slovinsko).

Tabulka 2

## Hodnocení dosaženého pokroku v procesu velké privatizace (polovina r. 2001)

Země	Stupeň	Země	Stupeň
Bulharsko	4-	Maďarsko	4
ČR	4	Polsko	3+
Estonsko	4	Rumunsko	3+
Litva	3+	SR	4
Lotyšsko	3	Slovinsko	3

Dalším indikátorem, který má vypovídací schopnost, pokud jde o liberalizaci podnikové sféry, je dosažený pokrok v oblasti *malé privatizace*. Věcnou charakteristiku jednotlivých stupňů poskytuje přehled 2.

Přehled 2

Stupeň	Charakteristika
1	Malý pokrok.
2	Podstatný podíl je privatizován.
3	Všeobecný program je téměř zaveden.
4	Ukončená privatizace malých podniků s možností obchodovat s vlastnickými právy.
4+	Standardy a výkony typické pro vyspělé průmyslové ekonomiky: žádné státní vlastnictví malých podniků; faktická možnost obchodování s půdou.

Výsledky dosažené v polovině roku 2001 (viz tab. 3) umožňují učinit závěr, že cíle procesu malé privatizace byly úspěšně naplněny. Všechny země – až na Rumunsko a Bulharsko – vykazují stupeň odpovídající fungující tržní ekonomice.

Tabulka 3

#### Hodnocení dosaženého pokroku v procesu malé privatizace (polovina r. 2001)

Země	Stupeň	Země	Stupeň
Bulharsko	4-	Maďarsko	4+
ČR	4+	Polsko	4+
Estonsko	4+	Rumunsko	4-
Litva	4+	SR	4+
Lotyšsko	4+	Slovinsko	4+

*Pramen:* EBRD. Transition Report 2001.

Věcná charakteristika stupňů dosažených výsledků v oblasti *uplatňování vlastnických práv a podnikové restrukturalizace* je charakterizována v následujícím přehledu 3.

Přehled 3

Stupeň	Charakteristika
1	Téměř žádná rozpočtová omezení (volná úvěrová a dotační politika oslabující disciplínu na podnikové úrovni); velmi málo dalších reforem, které by napomáhaly uplatňování vlastnických práv.
2	Mírné zpřísnění úvěrové a dotační politiky, avšak slabé uplatňování zákona o bankrotu a malá aktivita vedoucí k posílení soutěže a uplatňování vlastnických práv.
3	Podstatné a trvalé aktivity zesilující rozpočtová omezení a fakticky podporující uplatňování vlastnických práv (t. j. prostřednictvím privatizace spojené s omezením úvěrové a dotační politiky a/nebo uplatňování zákona o bankrotu).
4	Podstatné zlepšení v oblasti uplatňování vlastnických práv (např. zodpovědnost firmy za aktivní ovlivňování trhu); významné nové investice na podnikové úrovni.
4+	Standardy a výkony typické pro vyspělé průmyslové ekonomiky; faktická firemní kontrola uplatňovaná prostřednictvím domácích finančních institucí a trhů, podpora restrukturalizace řízené them.

Dosažené výsledky v restrukturalizaci podnikové sféry a při uplatňování vlastnických práv potvrzují závěry mnoha oficiálních institucí a mezinárodních organizací. I když kvantitativní výsledky procesu privatizace jsou v mnoha zemích na první pohled pozitivní (předchozí tabulky, především tab. 1), kvalitativní aspekty nejsou naplňovány. Je možné konstatovat, že proces privatizace ve většině zemí nebyl provázen žádoucí restrukturalizací, v mnoha zemích ještě existují formální vlastníci, úroveň řízení a správy podniků neodpovídá reálným potřebám.

Podle údajů EBRD, uvedených v tabulce 4, všechny země v polovině roku 2001 silně zaostávaly za fungujícími tržními ekonomikami, i když jejich výsledky byly značně diferencované. Nejlépe si vedly ČR, Estonsko, Maďarsko a Polsko (stupeň 3+), následovalo Slovensko (3). Nejslabší výsledky vykázalo Rumunsko (2) a Bulharsko (2+).

Tabulka 4

**Dosažené výsledky v oblasti podnikové restrukturalizace a řízení (polovina r. 2001)**

Země	Stupeň	Země	Stupeň
Bulharsko	2+	Maďarsko	3+
ČR	3+	Polsko	3+
Estonsko	3+	Rumunsko	2
Litva	3-	SR	3
Lotyšsko	3-	Slovinsko	3-

Pramen: EBRD. Transition Report 2001.

Jedním z důležitých úkolů procesu transformace, a současně i charakteristik standardní tržní ekonomiky je *cenová liberalizace*.

Věcný obsah jednotlivých stupňů hodnocení, které v této souvislosti používá EBRD, uvádí přehled 4.

Přehled 4

Stupeň	Charakteristika
1	Stát kontroluje většinu cen.
2	Cenová kontrola několika důležitých skupin výrobků; přetrvává výrazný vliv státu na netržní ceny.
3	Podstatný pokrok cenové liberalizace; vliv státu na netržní ceny je postupně omezován.
4	Úplná cenová liberalizace; ceny služeb odrážejí skutečné náklady.
4+	Standardy a výkony typické pro vyspělé průmyslové ekonomiky; úplná cenová liberalizace; žádoucí regulace cen služeb.

Jak ukázalo šetření EBRD, skutečný stav cenové liberalizace v polovině roku 2001 byl ve všech zemích vzdálen podmínkám standardní tržní ekonomiky. Dosažené výsledky (tab. 5) sledovaných deseti kandidátských zemí byly velmi blízké – pohybovaly se od stupně 3+ (Maďarsko, Polsko, Rumunsko a Slovinsko) do stupně 3 (zbývající země, tedy i ČR a SR).

Tabulka 5

## Dosažené výsledky v oblasti cenové liberalizace (polovina r. 2001)

Země	Stupeň	Země	Stupeň
Bulharsko	3	Maďarsko	3+
ČR	3	Polsko	3+
Estonsko	3	Rumunsko	3+
Litva	3	SR	3
Lotyšsko	3	Slovinsko	3+

Pramen: EBRD. Transition Report 2001.

V procesu transformace probíhají změny i v oblasti *liberalizace obchodu* a očekává se, že je postupně uvolňován *přístup k devizám*. Věcná náplň jednotlivých stupňů hodnocení je uvedena v přehledu 5.

Přehled 5

Stupeň	Charakteristika
1	Rozsáhlá kontrola dovozu a/nebo vývozu nebo velmi omezený zákonný přístup k devizám.
2	Určitá liberalizace kontroly dovozu a/nebo vývozu; téměř plná konvertibilita na běžném účtu, avšak s kursovým režimem, který není plně transparentní (možná existence několika kursů).
3	Odstranění téměř všech kvantitativních a administrativních restrikcí dovozu a vývozu; téměř plná směnitelnost na běžném účtu.
4	Odstranění všech kvantitativních a administrativních restrikcí dovozu a vývozu (mimo zemědělství) a všech exportních tarifů; přímá účast ministerstev a státních obchodních společností na exportu a importu není významná; nevýrazná diferenciacie celních poplatků pro nezemědělské zboží a služby; plná směnitelnost na běžném účtu.
4+	Standardy a výkonové normy typické pro vyspělé průmyslové ekonomiky; odstranění většiny tarifních překážek; členství ve WTO.

Údaje uvedené v tabulce 6 jednoznačně potvrzují, že kandidátské země SVE dosáhly v procesu liberalizace obchodu a devizových systémů vyrovnané výsledky, které v podstatě odpovídají podmínkám standardních tržních ekonomik. Devět zemí vykázalo stupeň 4+, Rumunsko stupeň 4.

Tabulka 6

## Dosažené výsledky v oblasti liberalizace obchodu a devizových soustav (polovina r. 2001)

Země	Stupeň	Země	Stupeň
Bulharsko	4+	Maďarsko	4+
ČR	4+	Polsko	4+
Estonsko	4+	Rumunsko	4
Litva	4+	SR	4+
Lotyšsko	4+	Slovinsko	4+

Pramen: EBRD. Transition Report 2001.

Od období transformace se rovněž očekává, že napomůže vytvořit ve sledovaných zemích konkurenční prostředí. Obsahová náplň jednotlivých stupňů hodnocení dosaženého stupně *soutěžní politiky* je k dispozici v přehledu 6.

## Přehled 6

Stupeň	Charakteristika
1	Legislativa nebo instituce v oblasti soutěže neexistují.
2	Legislativa a instituce v oblasti soutěžní politiky jsou zřízeny; určité uvolnění vstupu na trh nebo nátlak na dominantní firmy.
3	Úsilí zaměřené na omezení možnosti zneužívání tržní síly a na ochranu konkurenčního prostředí včetně rozdělení dominantních konglomerátů; výrazné uvolnění vstupu na trh.
4	Výrazné úsilí zaměřené na omezení možnosti zneužívání tržní síly a na ochranu konkurenčního prostředí.
4+	Standardy a výstupy typické pro vyspělé průmyslové ekonomiky; faktické uplatňování soutěžní politiky; neomezený vstup na většinu trhů.

V počátečním období transformace se předpokládalo, že změny směrem ke standardnímu konkurenčnímu prostředí proběhnou velmi rychle. Průběžné výsledky kandidátských zemí SVE v 90. letech však vypovídají o tom, že tyto změny v ekonomickém prostředí transformujících se ekonomik si vyžádají mnohem delší období, než se původně očekávalo. Výsledky z poloviny roku 2001 (tab. 7) jsou diferencované, a na adresu všech sledovaných zemí je možno uvést, že se zdaleka neblíží standardům fungujících tržních ekonomik. Nejvyšší stupeň hodnocení (3) dosáhly ČR, Slovensko, Maďarsko, Polsko a Litva, relativně nejhůře na tom byly Bulharsko, Lotyšsko a Rumunsko (2+).

T a b u l k a 7

## Dosažené výsledky v oblasti politiky soutěže (polovina r. 2001)

Země	Stupeň	Země	Stupeň
Bulharsko	2+	Maďarsko	3
ČR	3	Polsko	3
Estonsko	3-	Rumunsko	2+
Litva	3	SR	3
Lotyšsko	2+	Slovensko	3-

Pramen: EBRD. Transition Report 2001.

Jedním z úkolů transformace je uskutečnění *reformy bankovní soustavy* (především vytvoření dvoustupňové bankovní soustavy) a postupná liberalizace úrokových sazeb. Věcná náplň stupňů hodnocení pokroku v této oblasti je uvedena v přehledu 7.

## Přehled 7

Stupeň	Charakteristika
1	Malý pokrok s výjimkou zřízení dvoustupňové soustavy.
2	Výrazná liberalizace úrokových sazeb a alokace úvěrů; omezené použití nařízených úvěrů nebo úrokových stropů.
3	Podstatný pokrok při zajišťování platební schopnosti bank a rámce pro obezřetný bankovní dohled a regulaci; plná liberalizace úrokových sazeb s mírně zvýhodněným přístupem k levnému refinancování; výrazné půjčky soukromým podnikům; soukromé banky nabývají velkého významu.
4	Výrazný posun zákonů o bankách a bankovní regulace směrem k standardům BIS ( <i>Bank for International Settlements – Banka pro mezinárodní platby v Basileji</i> ); dobře fungující bankovní konkurence a účinný bankovní dohled; významné dlouhodobé půjčky soukromým podnikům; finanční operace postupují do hloubky.
4+	Standardy a výkonové normy odpovídají vyspělým průmyslovým ekonomikám; plné sblížení zákonů o bankách a bankovní regulace standardům BIS; poskytování konkurenčně schopných bankovních služeb.



Šetření EBRD z poloviny roku 2001 potvrdilo oprávněnost závěrů mnoha zahraničních analytiků a odborníků, kteří považují za nejuspěšnější kandidátskou zemi při reformě bankovní soustavy a liberalizaci úrokových sazeb Maďarsko (z tab. 8 vyplývá, že dosáhlo stupně 4 a mezi sledovanými zeměmi má tedy v tomto směru nejblíže k fungující tržní ekonomice). Poměrně úspěšné jsou Česká republika a Estonsko se stupněm 4–, následují Slovensko, Polsko, Lotyšsko a Slovinsko (3+); nejslabší výsledky mělo Rumunsko (3–). Odborníci velmi často vyslovují názor, že dosažené výsledky odpovídají do značné míry tomu, jak se jednotlivým zemím podařilo v bankovních soustavách restrukturalizovat a vytvořit zdravé bankovní prostředí.

Tabulka 8

Dosažené výsledky v oblasti reformy bankovních soustav a liberalizace úrokových sazeb v polovině roku 2001

Země	Stupeň	Země	Stupeň
Bulharsko	3	Maďarsko	4
ČR	4–	Polsko	3+
Estonsko	4–	Rumunsko	3–
Litva	3	SR	3+
Lotyšsko	3+	Slovinsko	3+

Pramen: EBRD. Transition Report 2001.

Další důležitá změna, která probíhá v procesu transformace, a současně přibližuje ekonomiky kandidátských zemí fungujícím tržním ekonomikám, je *liberalizace trhu cenných papírů a nebankovních finančních institucí* (obsahové vymezení jednotlivých stupňů hodnocení následuje).

Přehled 8

Stupeň	Charakteristika
1	Velmi malý pokrok.
2	Vznik burz cenných papírů, brokerů a tvůrců trhu; některé obchody s vládními cennými papíry; elementární legislativní a regulační rámec pro emise a obchodování s cennými papíry.
3	Podstatné emise cenných papírů soukromými podniky; zřízení nezávislých registrů akcií, přístupových a vypořádacích procedur a určitá ochrana minoritních akcionářů; vznik nebankovních finančních institucí (tj. investičních fondů, soukromých pojišťoven a penzijních fondů, leasingových společností) a celkového spojeného regulačního rámce.
4	Zákon o cenných papírech a regulaci blíží se standardům IOSCO ( <i>International Organization of Securities Commissions – Mezinárodní organizace komisí cenných papírů</i> ); značná likvidita a kapitalizace trhu; dobře fungující nebankovní finanční instituce a účinná regulace.
4+	Standardy a výkonové normy odpovídající vyspělým průmyslovým ekonomikám; plná konvergence zákonů o cenných papírech a regulaci se standardy IOSCO; plně rozvinuté nebankovní zprostředkovací služby.

Hodnocení EBRD z poloviny roku 2001 potvrzuje názory odborníků, že i tato oblast přeměn je velmi náročná a vyžádá si mnohem delší období, než se

v počátcích transformace očekávalo. V polovině roku 2001 (tab. 9) to byly pouze dvě země (Maďarsko a Polsko), které se svými výsledky (obě stupeň 4–) nejlépe přibližovaly standardům fungujících tržních ekonomik. Podmínky v ČR, Estonsku a v Litvě byly ohodnoceny stupněm 3, v zemích s nejslabšími výsledky bylo Rumunsko se stupněm 2.

Tabulka 9

**Dosažené výsledky v oblasti liberalizace trhu cenných papírů a nebankovních finančních institucí v polovině roku 2001**

Země	Stupeň	Země	Stupeň
Bulharsko	2	Maďarsko	4–
ČR	3	Polsko	4–
Estonsko	3	Rumunsko	2
Litva	3	SR	2+
Lotyšsko	2+	Slovinsko	3–

Pramen: EBRD. Transition Report 2001.

K získání *celkového pohledu* na dosažený stupeň transformace sledovaných zemí směrem k fungující tržní ekonomice byl vypočten kumulovaný počet bodů<sup>6</sup> s tím, že dvě znaménka /–/ snížila celkový počet bodů o jeden, dvě znaménka /+/ naopak celkový počet bodů o jeden zvýšila a znaménka /+/ a /–/ se navzájem kompenzovaly. Na základě získaného počtu bodů bylo stanoveno konečné pořadí zemí (viz tab. 10).

Opětovně je nutno zdůraznit, že zvolená metoda kumulace bodů je přípustná pouze za předpokladu, že jednotlivé indikátory vyjadřují stejně důležité ekonomické procesy (podle našeho názoru je tento předpoklad dodržen). Dále je nutno připomenout, že získané výsledky jsou pouze hrubé, vyjadřují jenom určité trendy. I s těmito výhradami je možné učinit závěr, že nejlepší výsledky v procesu transformace směrem k tržní ekonomice dosáhlo na základě informací EBRD z poloviny roku 2000 Maďarsko (počet bodů: 30+), Polsko a Česká republika zaujaly 2. až 3. místo s 29 body. Následovalo Estonsko s počtem bodů 28+, páté místo zaujalo Slovensko s počtem bodů 28, šestá byla Litva (27), sedmé Slovinsko (26+). Poslední tři místa obsadily Lotyšsko (26), Bulharsko (25–) a Rumunsko (23+). Rozdíly v dosažených kumulovaných bodech se na první pohled zdají velmi nízké (nejúspěšnější země 30+ bodů, poslední uvedená země 23+ bodů). Připomínáme, že EBRD analyzuje výsledky 26 zemí, naopak my jsme se orientovali pouze na kandidátské země EU. Bližší pohled na výsledky

<sup>6</sup> Kumulované propočty mají vypovídací schopnost pouze za předpokladu, že zvolené indikátory vyjadřují stejně důležité prvky procesu transformace směrem k standardní tržní ekonomice. Příspěvek vychází z toho, že tento předpoklad je splněn. Přesto získané výsledky poskytují pouze hrubou a orientační představu o relacích mezi zeměmi. S touto výhradou je možné se získanými informacemi pracovat.

některých zemí bývalého SSSR (např. Turkmenistán dosáhl kumulovaných bodů 10) opravňuje vyslovit závěr, že námi analyzované kandidátské země patří k úspěšnějším zemím. Mezi nimi si velmi *solidní místo* udržují obě země bývalé společné federace – *jak Česká republika, tak i Slovenská republika*.

Tabulka 10

**Kumulované výsledky a pořadí jednotlivých zemí v polovině roku 2001**

Země	Součet bodů	Pořadí	Země	Součet bodů	Pořadí
Maďarsko	30+	1.	Litva	27	6.
ČR	29	2. – 3.	Slovinsko	26+	7.
Polsko	29	2. – 3.	Lotyšsko	26	8.
Estonsko	28+	4.	Bulharsko	25–	9.
SR	28	5.	Rumunsko	23+	10.

*Pramen:* EBRD. Transition Report 2001.

Uvedené skutečnosti do značné míry umožňují potvrdit *oprávněnost vyslovených názorů představiteli EU*, že země, které dosáhly největší úspěchy v transformaci k tržní ekonomice, zaznamenávají současně výrazný posun při plnění kodaňských kritérií.

Problematika vzájemného vztahu mezi procesem transformace a plněním kodaňských kritérií je natolik náročná a složitá, že by si vyžadovala samostatnou analýzu a přesahuje možnosti tohoto příspěvku. Přesto je nutné zdůraznit, že plnění kodaňských kritérií v ekonomické oblasti může výrazně podpořit a urychlit jak systémové, tak i institucionální a strukturální změny ve sledovaných zemích. Naopak, země které se vyrovnaly s těmito změnami úspěšněji, mnohem více se přibližují standardům fungující tržní ekonomiky a naplňují principy demokracie.

Závěrem je nutné připomenout, že od doby šetření EBRD uplynul přibližně rok a lze tedy předpokládat, že ve sledovaných kandidátských zemích došlo k dalším změnám v transformaci na fungující tržní ekonomiky. Tento předpoklad je možno podpořit i hodnocením kandidátských zemí v poslední Pravidelné hodnotící zprávě (2001) [13, s. 6]. Vedle Kypru a Malty mezi další úspěšné země při plnění kodaňských ekonomických kritérií řadí EK Českou republiku, ale i Slovenskou republiku, Estonsko, Maďarsko, Litvu, Lotyšsko, Polsko a Slovinsko. Jak ČR, tak i SR vyznívají v tomto směru pozitivně a jsou tedy zařazeny mezi země, které mají tržní ekonomiku [13, s. 6]. I když mezi těmito zeměmi existují značné hospodářské rozdíly, přesto Evropská komise (EK) na jejich adresu zdůraznila, že jsou standardními tržními ekonomikami. Pokud budou pokračovat v nastoupených pozitivních trendech (popsaných v hodnotících zprávách jednotlivých zemí), měly by být v brzké době schopné odolat konkurenčním tlakům a tržním silám EU a tím naplnit i druhé dílčí ekonomické kritérium z Kodaně.

## 2. Srovnání kumulovaných výsledků České republiky a Slovenské republiky v letech 1999 – 2001

V období, které následovalo bezprostředně po rozdělení společné federace a vzniku dvou samostatných států (t. j. od 1. 1. 1993), zahraniční analytici, ale i někteří domácí politikové a ekonomové (především na české straně) často vyslovovali názory, že tou úspěšnější zemí v procesu transformace je ČR. Velmi brzy se ale ukázalo, že obě země musí řešit obdobné problémy (i když časová posloupnost nebyla vždy shodná). Ekonomiky jak ČR, tak i SR procházely vlastním cyklickým vývojem, jejich hospodářská politika musela reagovat na změny ve vnějším ekonomickém prostředí, a to jak v celosvětovém měřítku, tak – a to zejména – na vývoj konjunktury u hlavních obchodních partnerů.

Jakékoli závěry v tomto směru by se měly opírat o solidní a hlubší ekonomickou analýzu; rozsah a zaměření tohoto příspěvku podrobnější rozbor v tomto směru neumožňuje. Na tomto místě proto připomeneme, že již v polovině 90. let většina jak domácích, tak i zahraničních analytiků dospěla k závěru, že existují úspěšnější země v procesu transformace než ČR. Rozsah příspěvku neumožňuje se touto otázkou zabývat podrobněji, mnohem důležitější je však fakt, že koncem 90. let ČR patří do skupiny zemí, které úspěšně postoupily v procesu transformace. A do této skupiny zemí patří každopádně i Slovenská republika. Vypovídací schopnost v tomto směru mají údaje uvedené v tabulce 11, a zejména na 12. Zjistíme, že proces transformace v obou zemích napomohl vytvoření výrazného soukromého sektoru. Kvantitativní pohled poskytuje tabulka 11, ze které je zřejmé sblížování podílu soukromého sektoru na tvorbě HDP v posledních třech letech v obou zemích.

Tabulka 11

**Podíl soukromého sektoru na tvorbě HDP (odhad EBRD k polovině roku)**

	1999	2000	2001
ČR	80	80	80
SR	75	75	80

*Pramen:* Transition Report 1999, 2000, 2001; EBRD 1999, 2000, 2001.

Kvalitativní aspekty procesu transformace – tak jak je předkládá analýza EBRD – podává tabulka 12. Bližší pohled na tuto tabulku potvrzuje, že v současném období je situace v obou zemích ve většině indikátorů, které používá EBRD, více méně vyrovnaná. Česká republika i Slovenská republika získaly v polovině roku 2001 od EBRD stejné hodnocení dosažených výsledků procesu privatizace (malé i velké), cenové liberalizace, liberalizace obchodu a kursového režimu a dosažené kvality politiky soutěže.

Tabulka 12

Srovnání výsledků České republiky a Slovenské republiky podle indikátorů EBRD v letech 1999 – 2001 (odhad EBRD – vždy polovina roku)

Roky	Velká privatizace		Malá privatizace		Uplatňování vlastnických práv a restrukturalizace podniků		Cenová liberalizace		Obchod a devizový systém		Soutěžní politika		Bankovní reforma a úroková liberalizace		Trhy cenných papírů a nebankovní finanční instituce	
	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR
1999	4	4	4+	4+	3	3	3	3	4+	4+	3	3	3+	3-	3	2+
2000	4	4	4+	4+	3+	3	3	3	4+	4+	3	3	3+	3	3	2+
2001	4	4	4+	4+	3+	3	3	3	4+	4+	3	3	4-	3+	3	2+

Pramen: Transition Report 1999, 2000, 2001; EBRD 1999, 2000, 2001.

O něco lépe zhodnotila EBRD v polovině roku 2001 Českou republikou za dosažené výsledky na úseku správy, řízení a restrukturalizace podnikové sféry a v oblasti reformy bankovní soustavy a liberalizace úrokových sazeb. Platí to i pro trhy cenných papírů a nebankovní finanční instituce.

Kumulované výsledky České republiky a Slovenské republiky v letech 1990 – 2001 podle analýzy EBRD podává tabulka 13.

Tabulka 13

**Kumulované výsledky České republiky a Slovenské republiky v letech 1999 – 2001**

Rok	ČR	SR	Rozdíly (ČR – SR)
1999	28+	27	1+
2000	29	27+	1+
2001	29	28	1

*Pramen:* Transition Report 1999, 2000, 2001; EBRD 1999, 2000, 2001; vlastní propočty.

Z tabulky 13 je zřejmé, že dosažené kumulované výsledky v období od poloviny roku 1999 do poloviny roku 2001 byly velmi blízké, s mírnějším předstihem na straně České republiky. Nutno připomenout, že tento velmi mírný předstih se snižuje.

### 3. Makroekonomický vývoj vybraných kandidátských zemí

Jak již bylo uvedeno, počátkem listopadu 2001 byla zveřejněna pravidelná – v pořadí čtvrtá – zpráva Evropské komise o stavu připravenosti kandidátských zemí na vstup do EU. Odborné kruhy i veřejnost věnovaly i věnují tomuto hodnocení tradičně velkou pozornost. Kandidáti byli opětovně hodnoceni na základě toho, jak se jim podařilo dále postoupit na cestě do EU. Evropská komise koncem roku 2001 ocenila pozitivní výsledky procesu naplňování kodaňských kritérií prakticky ve všech zemích. Celkové výsledky byly kladné, i když stále ještě značně diferencované. Pokud jde o hodnocení České republiky a Slovenské republiky, oba státy byly zařazeny mezi země s velmi dobrými výsledky.

V této části příspěvku se krátce zamyslíme nad tím, zda s pozitivním hodnocením korespondují trendy v makroekonomickém vývoji vybraných kandidátských zemí střední a východní Evropy a podíváme se, jaké postavení mezi nimi zaujímá Česká republika a Slovenská republika. V této souvislosti se pokusíme odpovědět na otázku, *zda často vyslovované závěry v obou zemích – především na straně politiků – v tom smyslu, že země získají plné členství v prvním možném termínu, vycházejí ze solidních makroekonomických základů a relativně dobrého postavení ČR a SR mezi zeměmi regionu.*

Před časem zveřejnil Vídeňský ústav pro mezinárodní ekonomická studia (WIIW) materiál [2], ve kterém je provedena analýza dosažených výsledků zemí SVE v průběhu prvních – zhruba deseti let procesu transformace. Autor potvrzuje zřejmou tendenci prohlubování rozdílů mezi jednotlivými zeměmi, pokud jde o výkon jejich ekonomik. Vývoj v první dekádě byl do značné míry determinován počátečními podmínkami v jednotlivých zemích. V průběhu první dekády se ukázalo, že úspěšnější země – oproti ostatním -- disponovaly určitými výhodami. Vedle relativně lepších makroekonomických podmínek v období startu transformace je nutné vzít v úvahu i další příznivé výchozí podmínky. Můžeme mezi ně zařadit především historické zkušenosti s tržní ekonomikou a znalost zásad tržního chování mezi staršími skupinami obyvatel – pamětníků. Pozitivní úlohu sehrála skutečnost, že v několika zemích již za socialismu existovala organizovaná a do určité míry starým režimem respektovaná opozice (v Polsku se dokonce dostala k moci ještě před koncem roku 1989). Velikou úlohu sehrála i teritoriální blízkost k západním zemím (výsledky zemí sousedících s EU jsou prokazatelně lepší). Dosažené pozitivní výsledky byly na druhé straně oslabovány nedostatky v politickém a právním prostředí, které umožnilo značnou korupci a chaos a tím zpomalilo proces liberalizace a privatizace. Jednoznačně není hodnocena uplatňovaná politika vysokých úrokových sazeb, nadhodnocených měn a nerespektování žádoucí vazby mezi růstem produktivity práce a mezd. Systémové a institucionální vakuum, které se v některých zemích projevilo, bylo zpravidla provázeno poklesem výstupů a nárůstem cen.

Všeobecně přijímaný závěr o prohlubující se diferenciaci ve výkonech jednotlivých ekonomik je možno dokumentovat mimo jiné údaji v tabulce 14. V průběhu transformace se zformovaly dvě skupiny zemí – na jedné straně relativně úspěšné, kde se podařilo poměrně brzy překonat zmíněné systémové a institucionální problémy, relativně rychle byl nastoupen trend růstu a inflace se dostala pod kontrolu. Mezi tyto země je rozhodně řazena jak Česká republika,<sup>7</sup> tak i Slovenská republika, dále Polsko, Maďarsko, Slovinsko a země Pobaltí. Zbývající země byly považovány za méně úspěšné, především v systémové a institucionální oblasti. Nepodařilo se jim stabilizovat produkci, vypořádat se s inflací, překonat hluboký pokles životní úrovně, zmírnit výrazné rozdíly v příjmech a – v případě některých z těchto zemí – snížit zahraniční dluhy. Nutno však zdůraznit, že tato skupina není zdaleka homogenní. Specifickým případem (zejména v první polovině 90. let) bylo Chorvatsko. Vývoj v posledních letech potvrdil, že problémy této země byly dočasné a byly vyvolány především situací, která nastala po rozpadu bývalé Svazové republiky Jugoslávie.

<sup>7</sup> Nutno připomenout, že v období 1997 až 1999 došlo k poklesu reálného HDP: -0,8 % v roce 1997; -1,2 % v roce 1998 a -0,4 % v roce 1999. V roce 2000 již dosáhla solidní růst reálného HDP +2,9 %. Poznámka: Roční růst HDP ze stálých cen roku 1995.

Tabulka 14

## Vybrané ukazatele hospodářských výsledků jednotlivých zemí v roce 1989 a v roce 1998

Země	HDP	Průmyslová výroba	Produktivita práce v průmyslu	Hrubý zahraniční dluh v mld USD		Míra nezaměstnanosti
	Index 1989 (1989 = 100)			1989	1998	1998
Polsko	116.9	118.7	149.5	40.8	33.0	10.4
Maďarsko	95.3	104.3	170.9	20.8	26.7	9.1
ČR	95.4	79.9	119.4	7.8 <sup>1</sup>	24.1 <sup>4</sup>	7.5
Slovensko	103.2	76.0	135.6	2.0 <sup>2</sup>	4.9	14.5
SR	100.6	84.3	109.8	3.0 <sup>1</sup>	11.9 <sup>5</sup>	15.6
Rumunsko	76.2	47.9	.	1.1	8.7	10.3
Bulharsko	66.8	49.3	.	9.2	9.3	12.2
Chorvatsko	78.3	56.8	120.5	2.8 <sup>3</sup>	8.0 <sup>6</sup>	18.6
Rusko	55.9	46.0	.	52.4	145.0	11.8 <sup>7</sup>
Ukrajina	46.2	48.3	.	3.5 <sup>1</sup>	11.5	4.6
Index 1998 (1990 = 100)						
Estonsko	83.2	36.8	.	.	2.7	2.5
Lotyšsko	56.7	27.0	.	.	2.8	9.2
Litva	67.6	37.6	.	0.1	3.2	6.9

Poznámky: <sup>1</sup> 1992; <sup>2</sup> 1990; <sup>3</sup> 1991; <sup>4</sup> Září; <sup>5</sup> Listopad; <sup>6</sup> Říjen; <sup>7</sup> Podle úřadů práce.

Pramen: Databáze WIIW; Statistická databáze SNS; EBRD [2].



Pokud jde o zmíněný dopad uvedených odlišných *počátečních podmínek transformace*, v obou sledovaných zemích (v ČR a SR) se pozitivně projevila skutečnost, že země v minulosti tvořily společný stát, patřily jako celek mezi vyspělé průmyslové země s rozvinutou tržní ekonomikou a část obyvatelstva tuto etapu ještě pamatovala. Obdobně je možno charakterizovat i situaci v dalších zemích bývalého Rakousko-Uherska, naproti tomu ve většině zbývajících zemí kapitalismus a s ním spojená tržní ekonomika měly v podstatě velmi malou tradici. Polsko a Maďarsko – na rozdíl od socialistického Československa – měly výhodu v podobě poměrně významného soukromého sektoru a od samého počátku měly jasnou orientaci na tržní kapitalismus. V ČSFR (vlivem přetrvávajících myšlenek Pražského jara mezi určitou částí starší populace) v počátku transformace byly vyslovovány myšlenky o možnosti uplatňování „třetí cesty“ či „tržního socialismu“, byly však velmi rychle překonány. Další výhodou bylo, že jak Česká republika, tak i Slovenská republika patřily mezi země, které těžily z geografické blízkosti k západním zemím. Do západní části regionu (tedy i do ČR a SR) směřovaly od samého počátku transformace toky přímých zahraničních investic. Nutno ovšem zdůraznit, že v počátečním období bylo tempo přílivu velmi nerovnoměrné a vyšší do ČR, koncem 90. let se situace v tomto směru vyrovnala. Uvedené konstatování (opírající se o dostupné statistické údaje) by si zasloužilo podrobnou analýzu příčin, rozsah a zaměření tohoto příspěvku to neumožňují. Přestože počáteční podmínky je velmi obtížné kvantifikovat a srovnávat, obě sledované země (především ale Česká republika) byly řazeny mezi ty, které měly v tomto smyslu spíše výhody.

Za jednu z podmínek úspěšnosti transformace je považována *vhodně zvolená rychlost liberalizace*, především zahraničního obchodu. Česká republika i Slovensko jsou řazeny mezi země, kterým se podařilo provést nezbytnou liberalizaci velmi rychle, v případě liberalizace zahraničního obchodu bývá dokonce někdy vyslovován názor, že v ČR proběhla až příliš rychle. Faktem zůstává, že nastoupený proces liberalizace umožnil urychlenou privatizaci a vznik soukromého sektoru, především pak malých a středních podniků, které v zemi prakticky neexistovaly. Česká republika i Slovensko byly v období prvních několika let transformace považovány za zemi s nekvalitním právním prostředím. Nutno konstatovat, že v poslední Pravidelné hodnotící zprávě EK je oceňován dosažený posun, přesto EK zdůrazňuje na adresu obou zemí, že musí věnovat těmto problémům pozornost i nadále.

Země se v průběhu transformace lišily i *průběhem privatizace*, jejím rozsahem, rychlostí a použitými metodami. V období před rozdělením ČSFR byl uplatňován společný privatizační program, po vzniku samostatných států byl vývoj v obou zemích profilován podle aktuálních cílů a potřeb. V první polovině

90. let byla Česká republika hodnocena mimořádně příznivě za velmi rychlý a masový průběh privatizace, na Slovensku později došlo k určitému zpomalení a k celkovému specifickému vývoji, odpovídajícímu potřebám samostatného státu. Později se požadavky na privatizační proces změnily. Země, které nastoupily cestu rychlé a hromadné privatizace (t. j. i ČR a SR) začaly být kritizovány za to, že zvolený postup nevedl ke vzniku reálných vlastníků, neumožnil žádoucí uplatňování vlastnických práv, neurychlil očekávaný proces restrukturalizace. Do popředí se postupně dostaly v tomto směru příznivé výsledky Maďarska.

V průběhu transformace se v některých zemích (mj. i v ČR a na Slovensku) projeví nedostatky související s dlouhodobým uplatňováním *vysokých úrokových sazeb*. Z počátečního antiinflačního nástroje se v některých zemích přeměnily vysoké úrokové sazby ve faktor, který začal k nárůstu inflace přispívat. České republice se nevyhnuly ani problémy souvisejí s využíváním fixních kurzů. V počáteční fázi transformace mohou přispívat ke kontrole inflace, dokonce i k restrukturalizaci. Dříve nebo později se však tato politika může stát rostoucího obchodního deficitu, deficitu běžného účtu a rostoucích tlaků na devizové rezervy. Jak ukázal vývoj v druhé polovině 90. let (především v roce 1997), stejně jako další země, ani Česká republika nebyla ušetřena těchto problémů.

Zkušenosti z prvních deseti let transformace prokázaly, že počáteční *představy* o tom, že země velmi rychle dosáhnou průměrné ekonomické úrovně zemí EU, jsou *neréálné* (tab. 15). Za jinak nezměněných podmínek může vysoký růst HDP v mnoha transformujících se zemích dále prohlubovat deficity běžného účtu [3]. Až dosud byly ve většině zemí kompenzovány přílivem přímých zahraničních investic. Jak ukazují zkušenosti z Maďarska, které v poslední době zaznamenalo zpomalení přílivu, po příznivém období může následovat období zvýšené repatriace zisků z přímých zahraničních investic. Předpokládaný růstový diferenciál oproti zemím EU ve výši 2 % dosahují pouze některé transformující se země; nutno počítat s tím, že v roce 2010 mohou být výsledky transformujících se zemí horší, než jaké jsou uvedené v tabulce 15.

Uvedené skutečnosti potvrzují, že *v průběhu 90. let si jak ČR, tak i SR rozhodně nevedly hůře* než ostatní státy ze skupiny, kam byly zařazeny (t. j. mezi tzv. úspěšnější transformující se ekonomiky). Využily některé výhodné startovací podmínky, zařadily se mezi stabilní parlamentní demokracie, překonaly krizové jevy a přešly na trajektorii růstu (samozřejmě podřízenému cyklickému vývoji). Dlouhodobě – i když s různou intenzitou – dosahovaly příznivé výsledky při snižování inflace (nutno připomenout lepší výsledky Slovenska – pomalejší cenová deregulace), především v první polovině 90. let, naopak v ČR k výraznějšímu snížení inflace dochází až ve druhé polovině 90. let. Česká republika si

po dlouhé období udržela poměrně nízkou míru nezaměstnanosti.<sup>8</sup> Politika v oblasti investičních pobídek z konce 90. let stimulovala akceleraci přílivu přímých zahraničních investic (do ČR o něco dříve) a v tomto směru umožnila kompenzaci deficitů běžného účtu platební bilance. I když dlouhodobě přetrvávají některé problémy (vysoký deficit obchodní bilance, výrazný rozpočtový deficit, nedostatečné tempo restrukturalizace aj.), vývoj v obou sledovaných zemích v průběhu 90. let je možno hodnotit jako vcelku pozitivní. V této souvislosti lze konstatovat, že v úvodu zmíněné ambice některých ekonomů a politiků jsou – pokud jde o makroekonomický vývoj v první dekádě transformace – v podstatě oprávněné. Na adresu přílišného optimismu některých politiků však nutno připomenout, že Brusel má jiná hodnotící hlediska.

Tabulka 15

**Hrubý domácí produkt na 1 obyvatele v paritě kupní síly v letech 1990 a 1998 a kumulovaný příliv přímých zahraničních investic na 1 obyvatele (1990 – 1998)**

Země	HDP na 1 obyvatele v paritě kupní síly EU (15) = 100			Navýšení zásoby PZI v letech 1990 – 1998 (USD/1 obyvatele)
	1990	1998	2010 <sup>1</sup>	
Česká republika	68	63	79	910
Maďarsko	49	52	65	1 826
Polsko	33	41	51	793
Slovenská republika	51	49	62	370
Slovinsko	70	72	91	1 260
Bulharsko	33	26	32	230
Rumunsko	36	29	37	220
Chorvatsko	40	34	43	440
Rusko	59	29	37	90
Ukrajina	40	16	20	.
Rakousko	108	112	112	1 344
Německo	104	107	107	325
Řecko	59	68	68	750
Španělsko	76	78	78	1 158

Poznámka: za předpokladu 2%ného růstového diferenciálu HDP mezi transformujícími se zeměmi a zeměmi EU.

Pramen: WIIW. In: The Vienna Institute Monthly Report 1999/4.

Velmi významným rokem pro transformující se ekonomiky byl rok 2000. Poprvé od doby, co transformace začala, všechny transformující se ekonomiky zemí SVE dosáhly růst HDP (tab. 16), přičemž region jako celek si vedl lépe, než byl celosvětový průměr. Některé země, které byly původně zařazeny mezi méně úspěšné, dosáhly dokonce vyšší růst HDP než země první skupiny.

<sup>8</sup> Nutno připomenout programy konverze ještě v dobách společného státu, které více postihly Slovenskou republiku.

Tabulka 16

## Vývoj v letech 1999 – 2000 a výhled na období 2001 – 2001

Země	HDP reálné změny v % oproti předchozímu roku				Spotřebitelské ceny změny v % oproti předchozímu roku				Registrovaná nezaměstnanost míra v %, konec období				Běžný účet v % HDP			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
			předpověď				předpověď				předpověď				předpověď	
ČR	2.9	3.5	3	4	3.9	4.7	3.9	3.5	8.8	8.9	9.5	9	-4.5	-3.9	-4.2	-3.8
Maďarsko	5.2	3.8	3.6	4	9.8	9.2	5.7	4.5	8.7	8	8	8	-2.9	-2.2	-3.4	-4
Polsko	4.0	1.1	0	2	10.1	5.5	5	5	15.1	17.4	19	18	-6.3	-4	-4.5	-4.7
SR	2.2	3.1	3	4	12	7.3	5	7	17.9	18.6	17	16	-3.7	-7.6	-7.2	-4.8
Slovinsko	4.6	3	3.5	4	8.9	8.4	6	5	12	12	11	10	-3.4	-0.4	-1	-1
CEEC-5	3.8	2.3	1.7	3					13.3	14.6			-5.1	-3.7	-4.2	-4.2
Bulharsko	5.8	5	4	4	10.3	7.4	4	3	17.9	17.3	17	16	-5.9	-6.2	-5.6	-5.2
Rumunsko	1.6	4.9	3	4	45.7	34.5	28	20	10.5	8.6	9	8	-3.7	-6	-6	-5.9
CEEC-7	3.5	3	2.1	3.3					13.1	13.6			-5	-4	-4.5	-4.4
Chorvatsko	3.7	4	3	4	6.2	4.9	4	3	22.3	23.1	22.5	21	-2.3	-4.4	-3.7	-3.9
Rusko <sup>1</sup>	9	5	3	4	20.8	21.6	20	15	9.9	9	9	9	17.8	11	7.5	5.4
Ukrajina <sup>2</sup>	5.8	9	5	5	29.2	12	15	15	4.2	3.7	4	4	4.7	2.6	0	

Poznámky: <sup>1</sup> Míra nezaměstnanosti podle standardů ILO, konec roku.

<sup>2</sup> Míra nezaměstnanosti podle standardů ILO, průměr uvedeného období.

Pramen: WIIW, únor 2002.

V celém regionu došlo ke zmírnění rozdílů v tempech růstu HDP. Všechny země v transformaci se vyrovnaly s nárůstem cen ropy na světových trzích, neobjevila se žádná měnová nebo bankovní krize, s výjimkou České republiky se deficity běžných účtů snížily. Z tabulky 16 je zřejmé, že nejvyšší růst dosáhly země s nízkým ekonomickým základem (např. Rusko). Umožnily to pro ně mimořádně příznivé vnější podmínky. Pozitivní trendy růstu HDP v zemích první (úspěšnější) skupiny byly do značné míry umožněny solidním růstem v EU. Zaostávala však domácí poptávka, takže nepřispěla k akceleraci růstu HDP. I když v mnoha zemích došlo k nárůstu exportu i importu, nepodařilo se redukovat obchodní deficity. Deficity běžného účtu zůstaly i v roce 2000 pro některé země stále velkým problémem (viz tab. 16), pozitivní úlohu sehrály silné toky zahraničního kapitálu do regionu, takže financování deficitů nevyvolávalo žádné větší finanční problémy. Rostoucí průmyslová produkce byla téměř ve všech zemích doprovázena snižováním zaměstnanosti, takže v průmyslu došlo k žádoucímu růstu produktivity práce. Jedinou výjimkou bylo Maďarsko, kde rostoucí produktivita práce byla provázena růstem zaměstnanosti. Registrovaná nezaměstnanost se zvýšila prakticky ve všech zemích (tab. 16). Proces snižování inflace byl zkomplikován růstem ceny ropy na světových trzích a vysokými sazbami nepřímých daní (tab. 16).

Průběh roku 2001 potvrzuje, že *rok 2000 byl pro země v transformaci mimořádně úspěšný*. Určité zhoršení ve vnějším ekonomickém prostředí, ke kterému došlo v roce 2001 (např. náznaky zpomalení světové ekonomiky, předpokládané oslabení ekonomik zemí EU, těžko odhadnutelný budoucí hospodářský vývoj v USA aj.) mohl mít nepříznivé dopady na transformující se ekonomiky.<sup>9</sup> Uvedené trendy se nemusely projevit bezprostředně v poklesu hospodářského růstu, mohou však ovlivnit konečné rozhodování EU, pokud jde o východní rozšíření.<sup>10</sup> Pozitivním jevem v mnoha transformujících se ekonomikách byl v roce 2001 další nárůst domácí poptávky. Lze očekávat, že podpoří v těchto zemích hospodářský růst a převezme stimulační funkce tam, kde není možné vyloučit pokles exportu.

Ze zprávy vídeňského WIIW z února 2002 vyplývá, že v některých kandidátských zemích byl růst HDP v roce 2001 dokonce vyšší než v roce 2000 (týká se to ČR, SR a Rumunska).<sup>11</sup> Podle WIIW se jedná o země, kterým se podařilo

<sup>9</sup> Naši krátkou analýzu končíme rokem 2000. V době odevzdání příspěvku ještě nejsou k dispozici srovnatelné údaje za rok 2001.

<sup>10</sup> Na summitu EU v Seville, kterým bylo ukončeno španělské předsednictví, bylo přijato usnesení, že EU rozhodne o tom, které kandidátské země a kdy získají plné členství.

<sup>11</sup> Nutno upozornit na to, že statistické údaje jsou neustále upřesňovány, takže závěry WIIW z února 2002 mohou být v mnoha směrech již jiné; novější prameny nebyly v době psaní příspěvku k dispozici.

oživit své ekonomiky a překonat předchozí nevyhovující podnikatelské prostředí, a dokonce – v případě Rumunska – plnit ozdravný program. Ve většině ostatních kandidátských zemí došlo k poklesu HDP (platí to i pro celkově úspěšné Maďarsko a Polsko). Údaje za export získal WIIW na základě běžných cen, převedených do EUR v kurzu roku 2001, a zjistil, že v průběhu roku 2001 došlo v mnoha sledovaných zemích ke zpomalení růstu exportu. Koncem roku 2001 oproti předešlému roku byl objem exportu nižší například v Maďarsku, Polsku, Rumunsku a na Slovensku. Jediná ČR vykázala (podle údajů z února 2002) nárůst. Obdobné trendy byly zaznamenány i u importů, nedošlo tedy k výraznému nárůstu deficitů obchodních bilancí. Relativně příznivá očekávání WIIW pro roky 2002 a 2003 se opírají o předpoklad nárůstu domácí poptávky ve většině zemí a o očekávaný nárůst světové ekonomiky jako celku. Další vývoj ukáže, zda jsou předpoklady WIIW v tomto směru oprávněné. Povzbuzujícím faktorem mohou být očekávané pozitivní výsledky zavedení EUR v 12 zemích EU od počátku roku 2002.

\* \* \*

Závěrem je možné konstatovat, že *Česká republika i Slovenská republika si v období 2000 – 2001 udržely relativně příznivé postavení mezi zeměmi v transformaci a rozhodně setrvávají ve skupině zemí, jejichž dosavadní hospodářský vývoj vykazuje pozitivní tendence*. V kontextu této skutečnosti se zdá, že v úvodu zmíněné ambice některých ekonomů a politiků mají do určité míry reálný základ i v dosavadním makroekonomickém vývoji a jsou tedy v podstatě oprávněné. Přesto je nutno upozornit na to, že přílišný optimismus není na místě – jenom prostý výčet přetrvávajících problémů obou ekonomik by si vyžádal samostatný materiál. Zda se podařilo v tomto krátkém příspěvku uvést ty správné argumenty ve prospěch zařazení ČR a SR mezi země, se kterými bude EU počítat již v první fázi rozšíření, více napoví výsledky jednání EU koncem roku 2002, za dánského předsednictví.

## Literatura

- [1] CIHELKOVÁ, E. – FINGERLAND, J.: Komparativní ekonomika: střední a východní Evropa. Praha: Vysoká škola ekonomická 1997; ISBN 80-7079-866-1.
- [2] PODKAMNER, L.: Ten Lessons from a Decade of Transition. [Monthly Report 4/1999.] Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies 1999.
- [3] HAVLIK, P.: Transition Countries in 2001: Robust Domestic Demand, Concerns About External Fragility Reappear. [WIIW Research Report, No. 277.] Vienna: WIIW, červenec 2001.
- [4] Transition Report 1999. EBRD 1999; ISBN 1 898802 15 7.

- [5] Transition Report 2000. EBRD 2000; ISBN 1 898802 15 7.
- [6] Transition Report 2001. EBRD 2001; ISBN 1 898802 19 X.
- [7] Agenda 2000. Enlargement. Composite Paper 1998. Progress Made by the Candidate Countries Towards Accession. [Bulletin of the European Union. Supplement 4/98.] Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities 1999; ISBN 92-828-5361-6.
- [8] Agenda 2000. Náročné úkoly rozšíření EU. Praha: MZV ČR – Ústav mezinárodních vztahů 1999; ISBN 80-85864-70-3.
- [9] Composite Paper. Reports on Progress Towards Accession by Each of the Candidate Countries. Brussels 1999.
- [10] Composite Paper. Reports on Progress Towards Accession by Each of the Candidate Countries. Brussels 2000.
- [11] Composite Paper. Reports on Progress Towards Accession by Each of the Candidate Countries. Brussels 2001.
- [12] EU – Národní program přípravy ČR na členství v EU – 1999. Praha: MZV ČR – Ústav mezinárodních vztahů 1999; ISBN 80-85864-72-X.
- [13] Pravidelná hodnotící zpráva EK. Ekonom, 49, 2001. Příloha.

## PROCESS OF THE FOUNDATION OF A FUNCTIONING MARKET ECONOMY IN CANDIDATE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE IN THE 90<sup>S</sup>

Emilie KALÍNSKÁ

This article is based on the contribution to the Research Report that was prepared as a result of the Slovak and Czech common collaboration at the International Trade Department of the Economic University in Bratislava. It offers a detailed look at the current results of the candidate countries in the process of the foundation of market economy, provides a comparison of cumulative results of the Slovak Republic (SR) and the Czech Republic (CR) in 1999 – 2001 and informs on macro-economic development in selected candidate countries.

The author applies a method of the Office of the Head Economist of the EBRD that describes the level of the formation of standard (functioning) market economy in 28 transitive countries (apart from the European countries including Baltic States there are implemented countries of Community of Independent States as well). Since 1994 results have been regularly published in Transition Reports. The article is based on Transition Report 2001 that provided assessments of progress in transition based on Statistics from the half of 2001.

Assessments are made for a number of core areas of reform that correspond with several main elements of a market economy – markets and trade, enterprises and financial institutions. Progress in each of these areas represents an improvement in how well markets, enterprises and financial institutions function. Progress is measured against the

standards of industrialized market economies, recognizing that there is neither a perfectly functioning market economy nor a unique end-point for transition. The measurement scale for the indicators ranges from 1 to 4+, where 1 represents little or no changes from a rigidly planned economy and 4+ represents the standard of an industrialized market economy.

European Bank for Reconstruction and Development implemented Classification system for transition indicators that covered Small-scale privatization, Price liberalization, Trade and Foreign exchange system, Large-scale privatization, Governance and enterprise restructuring, Competition policy, Banking reform and interest rate liberalization and Securities markets and non-bank financial institutions.

The author has applied a very simple statistical method for the expression of cumulative results and assessments. On the base of these cumulative results and assessments the rank of candidate countries was accounted. It is necessary to stress that the main attention has been devoted to the most development candidate countries: Czech Republic, Hungary, Poland, Slovak Republic and Slovenia (alphabetic order).

According to cumulative results Hungary ranges the 1<sup>st</sup> rank with 30+ points, the CR and Poland the 2<sup>nd</sup> and the 3<sup>rd</sup> rank (29 points), the SR with 28 points ranges the 5<sup>th</sup> rank and Slovenia (26+ points) the 7<sup>th</sup> rank. Author made a comparison of the SR and the CR cumulative results in greater details and concluded the results of these countries – both the SR and the CR – were balanced.

The analysis of the macro-economic development of selected candidate countries in the period of 1999 – 2001 was provided, as well. The author based her conclusion on the international statistics and in connection with it concluded her opinion that macro-economic development of selected candidate countries during 1999 – 2001 was very solid. The experience of two countries (the SR and the CR) has been expressed in the Analysis: the development of both the SR and the CR was balanced and solid, as well.